

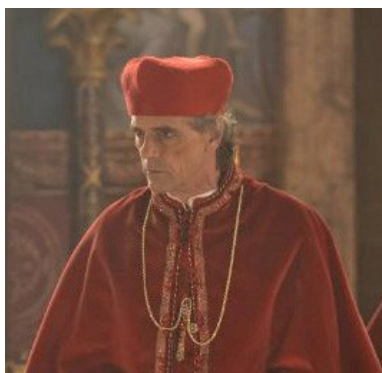
En manlig huvudbonad

Hela äventyret med att utveckla en ny huvudbonad till Martin började med att vi såg en av våra vänner i en mössa som vi tyckte om.

Vi ritade av mönstret och sydde upp den i ett grått kläde. Det blev mer som en sorts skotsk basker. Och vår vän reenactar 1400-tal! Lite för sent för oss, som ännu inte lämnat 1300-talet.

Som alltid när man fått upp ögonen för något så hittar man det på fler ställen. När vi såg oss omkring bland medeltidsfolket så upptäckte vi fler mössor av det här slaget.

Och varifrån hade vår vän fått modellen? Det visade sig att han sett serien Borgias och tyckte om de mössorna. Och hade fått en uppsydd.

Nu var vi inne på en ännu senare tid. För den person i släkten Borgias som serien handlar om är Rodrigo Borgia, som 1492-1503 var påve under namnet Alexander VI

Och vi förstod att det här i serien var det en klerikal huvudbonad. Den har faktiskt stora likheter med den moderna birettan. Kanske det är samma mössa?

Nu började sökandet efter om vi kunde hitta den här mössan i historiska avbildningar.

Frågorna vi ställde oss var:

- Hur långt tillbaka i tiden kunde vi hitta den?
- Vilka var det som bar den?

Vi följde det kyrkliga spåret och då börjar man med Joseph Braun "Die liturgische Gewandung im Occident und Orient; nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung und Symbolik" (1907) och konsulterade sedan Catholic Encyclopedia (1917).

En av de tidigaste bilderna vi hittade i bildsökningen är den här. Grabstein des Peter von Thure (1282). Den visade sig också vara det första exempel som Braun tar upp.

”Es stellt hier eine mittelhohe, runde, seitlich sich etwas ausbauchende, oben aber abgeflachte Mütze dar, die in der Mitte des Deckels mit eine Knöpfchen versehen ist”.

Så fortsatte vi att följa Brauns uppräknig och fann då fler bilder på nätet. Vi fann dekanus Hartmanns von Landisberg gravsten (1339) i Stiftskirche zu Oberwesel.

Utseendet har ändrats en del, så att den rund kulliga mössan har fått markerade hörn. Eller kanske beror skillnaderna på att den första är en slät gravhäll och den andra en väggmonerad relief. Vi närmar oss i alla fall Borgias tid.

Modeväxlingarna visar Braun på det här sättet:

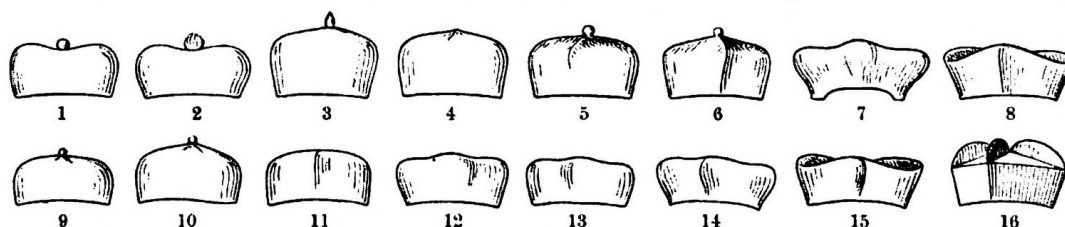

Bild 256. Übersicht über die Entwicklung des Biretts an Hand der Grabplatten in den Domen zu Augsburg (A), Bamberg (B), Regensburg (R) und Würzburg (W).

1. A 1342; 2. R 1426; 3. R 1460; 4. R 1471; 5. R 1505; 6. R 1550; 7. R 1564; 8. R 160(5?); 9. W 144 (?); 10. B. 1483; 11. W 1493; 12. W 1521; 13. W ...; 14. W 1565; 15. W 1610; 16. B 1626.

Alla exemplen är senare än de två bilder som vi fann. För att gå bakåt är vi hänvisade till texter. Braun skriver:

”Das Birett läßt sich unter dem Namen pileus bis in die Frühe des 12. Jahrhunderts, unter der Bezeichnung infula aber bis zum Ende des 10. zurückverfolgen”.

Braun är samstämmig med Catholic Encyclopedia, som anför följande:

We hear of the birettum in the tenth century, but, like most other questions of costume, the history is extremely perplexed. The wearing of any head-covering, other

than hood or cowl, on state occasions within doors seems to have originally been a distinction reserved for the privileged few. The constitutions of Cardinal Ottoboni issued by him for England in 1268 forbid the wearing of caps vulgarly called "coyphae" (cf. the coif of the serjeant-at-law) to clerics, except when on journey. In church and when in the presence of their superiors their heads are to remain uncovered. From the law the higher graduates of the universities were excepted, / .../ at Bologna the insignia of the Doctorate were the cathedra (chair) and the birettum.

Although the question is very complicated, there seems no good reason to reject the identification, proposed by several modern writers, of the old doctor's birettum with the square college cap, popularly known as the "mortar-board", of the modern English universities. The college cap and ecclesiastical biretta have probably developed from the same original, but along different lines.

Det är intressant att det inte var tillåtet för präster att bära coif. Och att birettan också var en akademisk huvudbonad. Den kyrkliga och den akademiska hatten har kanske ett gemensamt ursprung i den romerska "pileus quadratus".

Huvudbonaden har genom tiderna använts för att markera tillhörighet, samhällsklass, status, ämbete, rang. Utseendet har skiftat allt efter hur modet har förändrats. Och så har också namnet på mössan skiftat.

Att bära en mössa är något praktiskt – när det t ex är kallt i kyrkorna. Men lika viktigt som att veta när man ska ha den på sig att känna till när man ska ta den av sig.

Vid investitur, när någon tog emot ett beneficium, kunde den som gav överräcka en biretta som ett symboliskt tecken. Den förknippades med jurisdiktion och bäres när man utför något i ämbetet, till exempel när kadrinalerna väljer påve. Världsligt kan det finnas en linje till när engelska domare tar på "the black cap" vid dödsdomar.

Med den här bakgrunden ville vi se om det fanns medeltida illuminationer där vi kunde finna birettaliknande huvudbonader. Vi gick igenom The Holkham Bible (c 1327-1335) och letade. Fanns det någon biretta? Vem eller vilka var det som bar den?

Vi fann att när bilden föreställde Nikodemus hade han alltid en biretta. Han var en av råds-herrarna, en laglörd man inom det som motsvarar akademien. Fariséerna bär också biretta. Här tycks det vara fråga om det lärda samhällets huvudbonad. Överstepräster har en liknande biretta, men med ett mönster runt kullen. Kanske ska de urskilja sig som kultiska personer. Aposteln Tomas, som känner på Jesu sår efter uppståndelsen, har en mössa som påminner om birettan, liksom flera apostlar vid det andra fiskafänget.

En gestalt med biretta faller utanför ramen – det är smeden som har en förstörd hand så att hustrun får smida spikarna till Jesu kors.

Bilder ur Holkham Bible på nästa sida, med kommentarer:

Den första från http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Add_MS_47682

Den andra från: W.O. Hassall: Holkham Bible Picture Book (u.å.)

f. 20v, Christ and Nicodemus
 fol.20v. Nicodemus (in academic dress) comes by night.

f. 27v, Pharisees /.../ wearing phylacteries, or scriptural quotations, on their foreheads.

fol.27v. Pharisees with seat of Moses, thorns to remind them of the law and phylacteries.

f. 33v, Soldiers are ordered by a man of law to guard the tomb.

fol.33v. The guards instructed.

f. 37r, Christ's appearance by the lake; the fish being prepared.

fol.37. By the Lake. Fish grilled.

f. 36v, Christ's two appearances at Jerusalem;
St Thomas touches Christ's wounds.

fol.36v. Two appearances at Jerusalem.
St. Thomas "of India".

f. 31r, the nails for the Crucifixion are forged
by the smith and his wife.

fol.31. A smith says his hand is too bad to make
nails. His wife at the forge.

Flykten till Egypten, Martebo kyrka, Gotland. Josef har en hatt som påminner om
smedens. Kanske är birettan inte endast en kyrklig och akademisk huvudbonad, utan även
något som utmärker en hantverksmästare?

Experimenterandet med birettan blev till ett antal mössor som visas här, tillsammans med den moderna birettan, som Martin fått en gång av protopresbytern Christofer Klasson

En del extramaterial:

Lorenzo Magalotti, 1637-1712
cardinal

Modern teaterföreställning
om Luther

Canterbury cap